

[նորոգել էր] "Who says that the Divinity on the cross was only man, be excommunicated. Who says, that Christ ate or drank as man does. And who says, that He was subject to trances, [be excommunicated]. And who says of Christ, that His nature [is] two[fold... be excommunicated].

20. — Fol. 160 b—161 a: A list of 29 books, dated October 25th 945. The writing would seem to me of later date, as stated above. Title of the list: Ի թուականս Պպի Ի Տոկոսերերի Իճն, Ի յանուն աստուծոյ, զերբ որ կայ ինձ այսչափ.

Ա. Մէկ աւետարան մի:

Բ. Մէկ աւետարանի մեկնիչ Յոհան Գլխոյն Անանին: A commentary on the four Gospels was attributed to Anania Sanahneçi; cp. Sukias Somal, Quadro della storia letteraria, p. 73.

Գ. Մէկ նաւոր Նարեկ մի: The well-known and often printed prayerbook of St. Grigor Narekaci, in notrigir or cursive writing. Perhaps this same manuscript is still preserved at Nicosia; cp. No. 45 in the list of F. Macler, Ile de Chypre, p. 21.

Դ. Մէկ նաւոր Նամաւս մի, ասանց կող: (Նամաւս = Νόμος, a work on canon or civil law?).

Ե. Մէկ մեծ Կանոնք վարդապետին տված (?):

Զ. Մէկ այլ Նամաւս, միջակգրի, ցանկն Ի վերջին:

Է. Մէկ այլ Պրոկլի զիւղոսի: The Στοιχείωσις θεολογική of Proklos has been translated in 1248 from the Georgian into Armenian; cp. Y. Tašean, Մատենադրական մանր ուսումնասիրութիւնք, I, p. 28—29.

Ը. Մէկ Կիւրղի պարագմանց, նաւոր-գիր, Մեղիսեթ: Perhaps No. 36 of the list of Macler, Ile de Chypre, p. 28. — The Պարագմունք of St. Cyril of Alexandria (Σχόλια περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Μ. νογενοῦς) were quoted frequently in the christological controversies of the 14th and 15th centuries in Armenia, and even later. The Armenian translation, with an extensive commentary by Grigor Tatēwaci, was printed at Constantinople in 1717. It was edited together with an English translation by F. C. Conybeare, The Armenian Version of Revelation and Cyril of Alexandria's Scholia

on the Incarnation and Epistle on Easter, London 1907.

Թ. Մէկ Հաւաքմունք, իմ գրած է:

Ճ. Մէկ Արտաքին (= ἔξω σοφία, philosophy), Սահմանք (very probably the "Definitions" of Dawit Anyal) եւ Սոկրատ եւ Պլատարմէն[իւս] (= Aristotle, Περὶ ἐρμηνείας).

ՃԱ. Մէկ Սաղմոսի մեկնիչ ընդ Կանոնի վարդանա (Vardan Arewelçi):

ՃԲ. Մէկ Աւետարանի մեկնիչ Յոհաննու Տողովածու (?):

ՃԳ. Մէկ Երգերգոցի մեկնիչ Նարեկա Գրիգորի: This commentary on the Song of Songs has been edited by the Mechitharists of S. Lazzaro, Venice 1789.

ՃԴ. Մէկ Բարդուղիւսի եւ Գրիգորի խրատ, Ի մի: May be works of Gëorg Vardapet; cp. ms. No. 337 of the Mechitharist Library in Vienna, Tašean, Յուցակ, p. 783 b.

[Fol. 161 a.] ՃԵ. Մէկ Քարոզիչք, ախթարմի է: If the term ախթարմի = ախթարմայ or աղթարմայ means Roman Catholic, as is not unfrequently the case, the Քարոզիչք of Bishop Bartholomew O. P. of Marāgha (14th century) may be meant.

ՃԶ. Մէկ Կանոնք¹² ծաթ գիր: On the "Cat" or „Cayf" cp. Ališan, Հայպատում, II, p. 552—553. They were Armenians united with the Greek church of Constantinople.

ՃԷ. Մէկ փոքրիկ Նարեկա Լուծմունք: A Commentary on the "Narek" by Yakobos Nalean, then patriarch of the Armenians at Constantinople, was printed there in 1745; another, by the Mechitharist Gabriel Awetiqean, at Venice in 1801. But commentaries of earlier date are known to exist. Two famous authors, Nersēs Lambronaci and Sargis the Vardapet (or: Sargis Mekniç) are said to have explained the "Narek" already in the twelfth century.

ՃԸ. Գրիգորի Նիւսացոյ Կազմութեանց: Either S. Gregory of Nyssa's treatise Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου, or the treatise Περὶ φύσεως ἀνθρώπου by bishop Nemesios of Emesa. Both treatises have been translated into Armenian under the name of St. Gregory of Nyssa. Cp. Y. Tašean, Մատենադրական ուսումնասիրութիւնք, I, p. 1—22, and

¹² Corrected from կանոնա.

the same author's Katalog der Armenischen Handschriften in der Mechitharisten-Bibliothek zu Wien (German part), p. 171—172.

ՃԹ. Մէկ զեղեցիկ Հաւաքմունք աւետարանաց:

ՃԻ. Մէկ Մեկնիչ արարածոց եփրեմի: The Armenian version of St. Ephrem's commentary on the Book of Genesis was printed in the first volume of his works, edited by the Venetian Mechitharists, S. Lazzaro 1836.

ԻԱ. Մէկ Ղուկասու մեկնիչ, կրկին, Իգնատիոսի եւ Կիւրղի: The commentary on the gospel of St. Luke by Ignatios, Vardapet of the Black Mountain (12th century) was printed at Constantinople in 1735 and again in 1824. The homilies of St. Cyril of Alexandria on the same gospel are known, partly in greek, and chiefly in a syriac version; cp. O. Bardenhewer, Geschichte der altkirchlichen Literatur, IV, p. 42—43.

ԻԲ. Մէկ այլ Իմաստասիրական Պրոկլի:

ԻԳ. Մէկ մեծ Արարածոց մեկնիչ դասի Տողած վ[ա]րդ[ա]ն վ[արդա]յ[ե]տ[ի]ն: Probably Vardan Arewelçi.

ԻԴ. Մէկ Ազրուանից գաւազանք: A list of the spiritual and secular chiefs of the Ałouans is given as appendix to the historical work of Vardan the Vardapet in the manuscript "Borg. Arm. 30" of the Vatican library.

ԻԵ. Մէկ Եւսեբի գաւազանք, մաղաղթ ձեռնագիր: Probably the Χρονικοί κανόνες, or an extract of this work. The Armenian translation of this work of Eusebius was edited in 2 volumes by Mkrtiç Avgereanc, S. Lazzaro, Venice 1818; a Latin version by Yovhannēs Zôhrap and Angelo Mai, in the same year at Milan.

ԻԶ. Մէկ Լուծմունք իմաստասիրաց Պերիմեն (sic; read: Պերիարմէնիսի: a number of commentaries on this work of Aristotle are known to exist in various Armenian manuscripts).

ԻԷ. Մէկ մեծ Քարոզիչք, լաւ: ԻԸ. Մէկ այլ փոքր նաւտ եւ Փոսանկ Ի թուխտան:

ԻԹ. Մէկ Հարցմանց: Probably the work of Grigor Tatēwaci known as Գիրք Հարցմանց, and printed under this title at Constantinople, 1729.

21. — Fol. 161 b—164 b: Extracts on philosophical and theological matters: on the cause of the generation of man; on the definition of spirit; on the proprieties of the angels, etc.

22. — Fol. 165 a—168 a: Some more extracts, written by another hand: on creation; on the movement of heaven and its different spheres; on the 4 elements and their qualities, etc.

ԹԻՓԼԻՍԻ ՀՅՅԿԱԿԱՆ ՊԵՆԹԻՆՆԵՐՈՒՄ

(Շարունակութիւն):

ԳԵՈՐԳ ԹՈՒՄԱՆԵԱՆ

Հրապարակախօս: Թիֆլիսի ոսմկալար կուսակցութեան նախագահը եւ քաղաքային դումայի անդամ: Երկար տարիներ Թիֆլիսում խմբագրում է եւ հրատարակում «Նոր տեսութիւն» ուսուցչական թերթը եւ միաժամանակ ակտիւ կերպով աշխատում Մոսկուայի ժողովուրդին: Թումանեանին է պատկանում Թիֆլիսում բարձրագոյն դպրոց (Պոլիտեխնիկում) բանալու առաջին զաղափարն ու նախաձեռնութիւնը:

Թաղուած է Նոյեմբերի զերեզմանատանը՝ Եկեղեցու մօտ:

ԳԵՐԱՍԱՆ ԱՄԻՐԱՆ ՄԱՆԴԻՆԵԱՆ (1848—1913)

Յիշում էք Կակուլին, Սունդուկեանի «Պէպօ»ի դարդիմանդ հերոսին: Ընկերասէր, ժիր, կենսուրախ, սրամիտ «ախպէր տղի համար գլուխը հիդ գրած» ազնիւ ու սրտացաւ Կակուլին, մի կինտօ, որն իր մաքուր զգացումներով ու պարզասիրտ լոթիութեամբ վարակում է ձեզ եւ արտասուք խլում ձեր աչքերից:

Այդպէս էր եւ Մանդինեան — Կակուլին: Քառասուն տարի շարունակ նա Թիֆլիսի հայ թատրոնի բեմի վրայ կերտեց Կակուլին, քառասուն տարի ապրեց եւ շնչեց կինտօյի հարազատ սյդ տիպով: Ահա թէ ինչու Մանդինեանի անունը սերտ կերպով կապուած է Կակուլու հետ:

Կակուլի — դա Ամիրան Մանդինեանն է:

Նա այնքան սիրեց ու փայտայեց կակու- լուն, ամբողջ հողով ու սրտով այնքան ձու- լուեց իր հերոսի հոգեհոտ հետ, որ կտակեց մահից յետոյ թաղել իրեն կակուլու հագուս- տով:

Կակուլու բեմական զգեստով էլ նրան 1913 թուին իջեցրին գերեզման:

*

Խօջիվանքում, եկեղեցու մօտ, արեւ- մտեան պատին կից, դռնուց է Մանդինեանի շիրիմը: Թխաղոյն, հաստ եւ քառակուսի քարէ մի պատուանդան հանդէում է նրա հո- զակոյտի վրայ, որի ճակատին փորագրուած է.

ԱՄԻՐԱՆ ՄԱՆԿԻՆԵԱՆ
ՄԱՆԿԻՆԵԱՆՅ

ԾՆ. 19/V 1848 Թ. — ՎԱԽՃ. 27/V 1913 Թ.

Պատուանդանի վրայ յաղթական բաղմել է ծառանման մարմար քարէ գեղեցիկ մի կո- թող՝ խաչով: Ծառարունը զարդարուած է քառապսակ մի շրջանակով, որի սեւ Փօնի վրայ փորագրուած է.

ԱՄԻՐԱՆ ՄԱՆԿԻՆԵԱՆ
(Անմոռաց յիշատակին)

«Մեզ վուր ստեղծիլ է աստուծ, Թռչունքի հանգն է ստեղծի, Օր դաղիմք, օր ուտիմք, էլ մեռնիլիս անդերձի գլուխ ո՞վ ունէ:

Կակուլի — «Պէպօ»:

Քարէ շրջանակի վերեւում իշխում է Մանդինեանի լուսանկարը, իսկ ներքեւում կանգնած է կակուլին՝ իր տարազով, զինու կիերը ձեռքերին:

*

Իր ժամանակաշրջանի կուլտուրական դէմքերից մէկն է Մանդինեանը: Աւարտե- լով Լազարեան ձեւարանը, ամբողջ 35 տարի պաշտօնավարում է Ներսիսեան դպրոցում՝ որպէս ուսուցիչ աշխարհադրութեան եւ պատ- մութեան: Բայց նա փայլեց թատրոնական բեմի վրայ:

ԴԵՐԱՍԱՆ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԲԱՆԱՍԵԱՆ
(1862—1894)

80—90ական թուականների թիֆլիսի հայ թատրոնի պատմութեան մէջ արձանագրուած է Արբանասեանի անունը:

Ներսիսեան դպրոցի Գ. դասարանից հե- ոանալով՝ վեց ամիս դառնում է կամաւոր զինուոր, ապա ծառայում մի երկրաչափի

մօտ: 1879 թուից երբեմն մասնակցում է ներ- կայացումներին, ապա իրեն զերասան շրջում կողկասի այլ եւ այլ քաղաքները, անցնում Նոր-Նախիջևան, Պարսկաստան: Երկու տա- րի հետեւում է Մոսկուայի Փոքր թատրոնի նշանաւոր դերասանների խաղին եւ մշակում իր արուեստը: 1891—1892 թատերաշրջա- նում նա թիֆլիսում յայտնի է դառնում հա- կառակորդի դերերում:

*

Բնական, կենդանի խաղ, հարուստ դի- մախազ, արտայայտիչ պարզ արտասանու- թիւն, զգացմունքով առողանութիւն — ասա Արբանասեանի դերակատարութեան գլխա- սոր յատկանիշները:

Բերբնտ («Մանկութիւն» կօմ.), Արու- քի Ջիւղիւնով («Պէպօ»), Գուլարեկց Օսէփ («Քանդած օջախ»), Բաղաբաղուլս («Գօկ- տոր Շտօկման»), Ֆրանց Մօօր («Աւաղակ- ներ»), Շէյխ («Վենետիկի վաճառականը») — ասա եւ նրա կերտած տիպերը:

*

1894 թուին Սեպտ. արտի պայթիւնից յանկարծամահ եղաւ՝ 32 տարեկան հասա- կում: Հանդէում է Խօջիվանքում, մոռա- ցուած, անշուք, անզիր մի շիրիմի տակ:

ԴԵՐԱՍԱՆ ԳԵՈՐԳ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ
(1840—1906)

90ական թուականների սկզբներին կանոց էր առել ուսուսաց թատրոնը: Անհրաժեշտ էր վերակառուցել, կենդանացնել: Այդ դրօշա- կակիրը հանդիսացաւ Գ. Պետրոսեանը: 1892 թուին նրա խիզախ ջանքերով վերակառու- ցուեց թիֆլիսի հայ թատրոնը:

*

Գեղեցիկ արտաքինով, անման բեմա- կան ձայնով ու առողանութեամբ օժտուած շնորհալի մի դերասան էր Պետրոսեանը: Նա գեղեցիկ էր իրական կեանքից վերցրած պիէս- ներում, իսկ դերազանց՝ նրա Նապօլէոնը («Մաղամ Սանտեն»), Կայրուլը («Չոքանչ»), Գեմուրիինը («Կեանքի արժէք»), Դիւբալ հայրը («Կամելիազարդ տիկին»): Նրա բե- մական տուեալների մասին դերասան Գ. Աւե- տեանը գրում է. «Այն ժամանակայ մեր դե- րասանների մէջ Պետրոսեանը գրաւում էր իր առանձին, իրեն միայն իրաւամբ պատկանող տեղը: Նա աչքի էր ընկնում իր հասարակ,

բնական խաղով եւ երջանիկ էր կարողու- թեամբ՝ որտեղ պէտք էր, իր ձայնին տալ քնքշութիւն, զգացմունք, որպիսի տուեալ- ները ուրիշ դերասանները մէջ յաճախակի երեւան չէին դալիս: Նա ոչալիքով այնքան տարուած մի դերասան էր, որ նրա խաղն ա- կանջ չէր ծակում ու զրզուում հանդիսականի աչքը: Հրաշալի դէկլամատոր էր: Կիրթ եւ գեղեցիկ ձեւեր ունէր: Բեմի վրայ շատ գե- ղեցիկ էր հագնուում: Դերերը միշտ անզիր զիտէր»:

*

1906 թուի Հոկտեմբերի 28ին Նոր-Նա- խիջևանում հանդաւ հայ բեմի այս լուազոյն արտիստը: Իր կտակի համաձայն նրան բե- լին թիֆլիս: Չնայած անձրեւային եղանա- կին՝ խուճն բազմութիւնը հետեւում էր նրա դազալին՝ երկաթուղու կայարանից մինչեւ Խօջիվանքի գերեզմանատունը: 50ից աւելի կուսակներով զարդարուած նրա դազալին հե- տեւում էին օպէրային, ուսուսաց, վրաց, թուրք եւ հայ դրամատիկ խմբերի դերասանները:

ԳԵՈՐԳ ՄԻՐԱՂԵԱՆ
(1840—1875)

Իր ժամանակի կուլտուրական-թատրո- նական լուազոյն զործիչներից մէկը: Այդ են վկայում նրա թխաղոյն կրանիտէ քարի վրայ փորագրուած հետեւեալ տողերը.

ԹԱՏՐՈՆ ՈՒ ԳՊՐՈՑ ՍԱՎԱՅՆ ՅԱԻՏԵԱՆ
ԴՈՒ ՄԻՇՏ ՍԻՐԵՅԻՐ. ԱՆՄԱՋ Է ԱՆՈՒՆՎ
ԿԵԱՆՔԻ ՆՈՅԱ ՄԷՋ ԱԶՆԻՒ ՈՒՍՈՒՅԻՉ,
ԴՈՒ ԾՐԱՐԵՅԻՐ. ԿՈՄԻԿ ԴԵՐԱՍԱՆ
ԹԵՆԻ ԾԻՐՄԻ ՏԱԿ, ԳԵՈՐԳ ՄԻՐԱՂԵԱՆ

ԾՆ. 1840 Թ.
ՎԱԽՃ. 1875

ԴԵՐԱՍԱՆ ՄԻՅՐԴԱՏ ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ
(1840—1879)

Թիֆլիսի հայ բեմի առաջին լուազոյն դերասաններից մէկն, որը գերազանցում էր մանուսանդ Գարաշիմ Եակուլիչի (Մուսկու- մանուսանդ Գարաշիմ Եակուլիչի) եւ Ֆրանց Մօօր (Շիլ- կեանի «Պարալա») եւ Ֆրանց Մօօր (Շիլ- կեանի «Աւաղակներ») դերերում: «Մէկի մէջ լէրի «Աւաղակներ» դերերում: «Մէկի մէջ — գրում է նրա արուեստակից ընկեր Գեորգ Չմչկեանը — նորա դուրս գալուց մինչեւ պիէսի վերջը հանդիսականները ծիծաղում էին անընդհատ, միւսում դերասանի խաղից սարսուտ եւ զոզում էր ժողովուրդը»:

*

1879 թուականի Յունուարին նա ընկու- էրով վերջ դրեց իր ազիլ կեանքին: Այդ- պէս ստիպեցին նրան տնտեսական ծանր հան- դամանքներն ու թոքախոր:

«Սակաւաթիւ մերձաւոր ընկերակիցներն ու նպաստող երկու, երեք ազգայիններն էին անտէր մեռելին Խօջիվանքումը հողին յանձ- նողները: Ոչ ցոյց եւ ոչ ճոճուան դամբանա- կաններ դրուատեցին Ամերիկեանցի» — աւե- լացնում է վիպագիր Պերճ Պոօչեանը:

Իր մահից երկու ժամ առաջ նա թողել էր հետեւեալ երկտողը.

*

«Ոչ ոքի չմեղադրէք, ինքս ինձ սպանցի, այս- ինքն ազատեցի, ես սովորակաւ ինքնասպան չեմ...: Մահիցս առաջ խնդրում եմ այն ցուցակը պիէս- ների, որ յանձնեցի Պ. Մուսկուկեանցին (գնահատել) նորա արժողութիւնից իմ թաղման համար մի թեթեւ ծախք տեսնել եւ մնացածը յանձնել եմ անբախտ քրոջն. երկրորդ խնդրեմ, իմ մահիցս յետոյ, երբ յարմարու- թիւն գայ, մի ներկայացուիմ տալ յօրուտ իմ բազմա- շարժար քրոջս, աֆիչիկ վրայ դրելով՝ «յօրուտ հան- գուցեալ Ամերիկեանցի ընտանիքի»: Այս դուամբով նա կ'երթայ իւր հայրենիք Ախալցխայ իւր ազգականների մօտ եւ կ'ազատուի ազգայն-թշուառութիւնից...: Ես այս բանը յոյս ունիմ ձեր ազգասիրութիւնից: Մնաք բարեաւ»:

Մ. Ամերիկեան:

*

Որոնում եմ երկար արտիստի շիրիմը, շատ հարց ու փորձ անում, շրջում երկար, բայց ոչինչ չեմ գտնում: Չկայ ո՛չ մի արձա- նագրութիւն, ո՛չ մի կոթող: Նրա գերեզ- մանը բոլորովին հարթուել է, կորել յա-ւէտ...:

ԴԵՐԱՍԱՆ ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ՄԱՏԻՆԵԱՆ
(1843—?)

60ական թուականների թիֆլիսի հայ թատրոնի լուազոյն այս դերասանն առանձ- նայատուկ տեղ է գրաւում ուսուսաց թատ- րոնի պատմութեան մէջ: Նրա կերտած Բժ. Փուլկինեանի «Դալալ Ղազօ»ի Կիվ Կիվը, Գուրգէնրեգեանի «Հաջի Մուլէյման»ի դա- լարը եւ Տէր-Գրիգորեանի «Ժլատ»ի ծառան հայ բեմի պատմութեան մէջ ունին իրենց ու- ղոյն տեղը:

*

Հանդէում է Խօջիվանքում, հարթուել է նրա ծաղիկներով ծածկուած հողակոյտն այն- պէս, ինչպէս հարթուել են Միհրդատ Ամե- րիկեանի, Դուրեանի եւ ուրիշ շատ ու շատ

